

Güneydoğu Anadolu Bölgesi İllerinde Bölge İçi ve Bölge Dışı Göç Eğilimleri

Doç.Dr. Rüstem ERKAN*

Arş.Gör. Deniz AYDIN*

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farkından en çok etkilenen bölgelerden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin, Türkiye’nin hangi bölgelerine ve hangi illerine yoğun olarak göç verdiği ve Güneydoğu Anadolu Projesi’nin bölgedeki göç hareketini nasıl ve hangi yönde etkilediği incelenmiştir. Ayrıca çalışmada bölge kapsamındaki 9 ilin kendi aralarındaki göç eğilimi de incelenmiştir.

Çalışmanın verileri Türkiye İstatistik Kurumu’nun erişime sunmuş olduğu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerinden derlenmiştir. Çalışmada illerin nüfusu, nüfusun hangi illerde yoğunlaştığı, bölge içine ve bölge dışına göç eğiliminin devam edip etmediği, bölgede en çok göçü hangi illerin verdiği incelenerek genel olarak bölgenin göç tablosu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonuçlarına göre İstanbul’da 944,481, Adana’da 346,423, İzmir’de 263,077 Güneydoğu Anadolu Bölgesi kökenli kişi yaşamaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi’ne rağmen bölge dışına göç eğiliminin devam ettiği, 2008-2009 yıllarını kapsayan göç rakamlarıyla da anlaşılmaktadır. Bu iki yılda bölgeden başta Akdeniz bölgesine 45,292, İstanbul’a 44,825 kişi olmak üzere toplam 171,910 kişi göç etmiştir.

Bölgenin dışarıya göç vermesine rağmen nüfus artış hızı binde 15 gibi yüksek bir düzeydedir. Bölgenin gerek verdiği göç miktarı, gerekse de yüksek doğurganlık oranı, bir sosyal dönüşüm projesi olarak uygulamaya konulan Güneydoğu Anadolu Projesi’nin halen öngörülen amaçlarına ulaşamamış olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, nüfus artışı, bölgesel gelişmişlik farkı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Projesi.

Abstract

Intra-Regional And Inter-Regional Migration Trends Of Southeastern Anatolian Region Cities

In this study, migrational statistics of cities within Southeastern Anatolian Region -which is the most negatively affected region from the inter-regional developmental differences- are analysed to find the migrational trends towards other cities and regions of Turkey and effects of Southeastern Anatolian Project on this migration movements. Also population movements between region’s 9 cities are analysed in the study.

Data of the study is compiled from the Address Based Population Register System data, accessed from the Turkish Statistical Institute website. Population of Southeastern Anatolian Region, concentration of population in region’s cities, trend of intra-regional and inter-regional migration movements and main source cities of migration are detected and with these findings, we tried to assess general migrational condition of the region.

According to the results of the study, there are 944,481 person in İstanbul, 346,423 person in Adana, 263,077 person in İzmir who were born within Southeastern Anatolian Region. Persistence of migration movements directed to other regions despite Southeastern Anatolian Project is detected after analysing year 2008-2009 statistical data. Within these two years, 171,910 person migrated to other regions with Akdeniz Region coming first with 45,292 person and İstanbul coming second with 44,825 person.

Despite the migration-giver status of region, population growth rate is 15 per thousand which is still quite high. Both high migration rate of region and high total fertility rate are indicators of failure of the project as a social transformation project.

Key Words: Migration, population growth, regional developmental differences, Southeastern Anatolian Region, Southeastern Anatolian Project.

(*) Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

GİRİŞ

Göç olgusu gerek nedenleri gerekse toplumsal yapıda yaratmış olduğu sonuçları bakımından başta sosyoloji olmak üzere tüm sosyal bilimler alanında önemli bir toplumsal sorun olarak ele alınmaktadır. Göç toplumsal değişimin bir sonucu olduğu gibi, aynı zamanda toplumsal değişmeye kaynaklık eden en önemli etmendir. Diğer yandan kentleşme, yoksulluk, işsizlik gibi toplumsal olgularla göç olgusu arasındaki ilişki tek yönlü bir ilişki olmaktan çok karşılıklı bir etkileşim sürecidir. Başka bir deyişle göç; işsizlik, yoksulluk ve yoksunluğun bir sonucu olduğu gibi, bu olguların oluşması ve devam etmesini de sağlayan bir toplumsal sorundur.

Kısaca göç, göçün nedenleri ve sonuçları arasında karmaşık bir ilişki vardır. Bu ilişki, aynı zamanda, göçün tanımlanmasında ve sınıflandırılmasında da belli güçlükleri doğurmaktadır. "...çünkü göç, durağan olmayan, geriye göçün mümkünliğini de bünyesinde barındıran, dinamik, anakronik ve kendi bağlamında anlamlılık ifade eden bir sosyal olgudur" (Çağlayan, 2008:302). Bu girift yapı nedeniyle farklı kriterler çevresinde farklı tanımlamalar ve sınıflandırmalar mevcuttur.

"Soyut çözümlenmeye dayalı bir tanımda göç; insanların belirli bir zaman boyutu içinde bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına geçiş olarak anlatılmaktadır. Ancak göç durağan bir olgudan daha çok, nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte algılanan ve dolayısıyla bir süreci anlatan bir kavramdır. Göçün tanımı içinde anılan bu boyutları -zaman ve mekan, neden ve sonuç unsurları ve bir durağan olgu olmaktan çok, bir süreç olması- onun tanımlanma, ölçülme, çözümlenme, açıklanma ve yorumlanma konularını hem kuramsal, hem de görgül anlamda karmaşık bir hale getirmektedir" (İçduygu, (1) 1998:38). Görüldüğü üzere bir olayın göçün tanımlanmasında zaman ve mekan, neden

ve sonuç yapısı önemlidir. Aynı noktaya Erder de dikkat çekmektedir: "Göç olayı, toplumsal değişimin göstergelerinden biri olarak kabul edilir. Bu bakımdan göç, özellikle toplumbilimciler tarafından, toplumdaki değişmelere bağlı olarak nüfusun mekanda yeniden dağıtılmasını sağlayan bir süreç olarak da tanımlanır. Ancak, herhangi bir mekan değişikliğinin göç olarak tanımlanabilmesi için, bu mekan değişikliğinin, etki yaratabilecek kadar anlamlı bir uzaklık ve süreklilik içinde olması gerekmektedir" (Erder, 2006:23).

Bu girift yapı yoksulluk ile göç arasındaki ilişki bağlamında da dile getirilmektedir. "Göç ve yoksulluk arasındaki ilişki incelendiğinde, ilk olarak göze çarpan, karşılıklı etkileşim içerisinde bir ilişkinin mevcut olduğudur. Göç hem yoksulluğa neden olan bir faktör, hem de yoksulluktan etkilenerek ortaya çıkan bir sosyal hareketliliğidir. Bir diğer ifadeyle, yoksulluk göç için önemli bir itici faktördür. Bu karşılıklı ilişkinin bir diğer boyutu da, yoksulluğun sosyal hareketliliği, yani göçü kısıtlayan bir etmen olmasıdır. Buradan hareketle yoksulluğun, hem göçün nedeni hem de kısıtlayıcısı; göçün hem yoksulluğun nedeni hem de sonucu olduğunu söylemek mümkündür" (Çağlayan, 2008:301). Bu tespitler sadece yoksulluk ve göç arasındaki ilişkide değil aynı zamanda göç ve göçe bağlı olan diğer sosyal olgular için de geçerlidir. Örneğin kentleşme göçü tetiklerken, diğer taraftan da göç ile birlikte kentleşme süreci hız kazanmıştır.

Göç olgusunun tanımlanmasında zaman ve mekan kavramlarına dikkat çeken yaklaşımlar da vardır: "Basitçe insanların yaşadıkları yeri terk edip devamlı olarak yaşayacakları bir yere gitmeleri olarak tanımlanabilecek göç olgusu aslında iki kavramı içerir: yer ve zaman. Gerçekte yaşanan yerin de daha geniş bir alan içerisinde yer aldığı ve çalışılan yerin de yaşanan yer kadar önemli olduğu düşünülürse karşımıza birbirine bağımlı dört

kavram çıkar” (Özcan, 1998:78-79). Özcan’ın bahsettiği bu kavramlar; alan, yaşanan yer, zaman ve çalışma durumudur. Zaman ve mekan kavramları üzerine duran diğer bir isim olan Ünalın’a göre: “En basit şekliyle göç veya göç hareketi, iyi tanımlanmış coğrafi bölgeler ve/veya idari alanlar arasındaki yerleşim yeri (ikametgah) değişiklikleri olarak tanımlanabilir. Göçün tanımında, mesafe boyutuna, zaman ve kalıcılık boyutu da eklenebilir. Genel olarak göç çalışmalarında bir yer değiştirme hareketinin göç hareketi olarak tanımlanabilmesi için, çoğunlukla altı ay ya da bir yıl ölçütü kullanılmaktadır. Kısaca, göç tanımına temel olarak mesafe ve zaman boyutu bulunmakta, bazen de göç hareketinin kalıcı olup olmadığı da göz önüne alınabilmektedir” (Ünalın, 1998, 90-91). Bu yaklaşımlardan hareketle göç; kişi grup veya toplulukların fiili yerleşim yerlerinden, isteyerek ya da zorla, kalıcı veya belirli bir süreyi kapsayacak şekilde gerçekleşen fiziki mekan değişikliği olarak tanımlanabilir (Erkan, 2004:133-134).

Gönüllü ve Zorunlu Göçler

Tanımlamada olduğu gibi göç sınıflandırmalarında da dikkate alınan kriterler çerçevesinde farklılıklar görülmektedir. Ancak, göç sınıflandırmalarını iç göç, dış göç, zorunlu göç ve gönüllü göç olmak üzere dört ana başlık altında toplamak mümkündür.

Öncelikle Hoşgör’ün de belirttiği üzere iç göç tanımı göç tanımından uluslararası boyutta farklılık içermektedir. Buna göre; “Bazı ülkelerde farklı dillerin konuşulduğu bölgeler arasındaki hareketlilik iç göç olarak tanımlanırken, bu tanım kimi ülkeler için göçün orjin veya göçü veren yerleşim yeri ile göçün tanım alanı veya göçü alan yerleşim yeri arasındaki minimum uzaklık kriterine göre tanımlanmaktadır” (Hoşgör, 1998:104).

“Günümüzde iç göç belirli bir zaman dilimi içinde belirli bir yerleşim alanında yaşayanların, kendi

iradeleriyle yaşam yerlerini söz konusu yerleşme alanının dışına taşıyanların miktarı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama ilk başta her üretim düzeninde geçerli bir tanımlama değildir ama dikkatle okunduğunda bu tanımın daha çok modern sanayi toplumları için olduğu anlaşılır. Tarım toplumunda insanlar toprağa bağlı oldukları için nüfusun yer değiştirmesi bireyin kendi iradesi ile olmaz. Eğer göç zorla yer değiştirmeleri değil, sadece gönüllü yer değiştirmeleri kapsıyorsa, bu kategorinin ortaya çıkabilmesi için modern toplumun, ulus devletin ve özgür bireyin oluşmuş olması gerekir. Böyle olunca da iç göç modern toplumlarda insan-yer ilişkisinin düzenlenmesinde yararlanılan bir kategori olma niteliğini kazanmaktadır” (Tekeli, 1998:9). Dolayısıyla göç ve iç göç tanımlamalarında zorunlu ve gönüllü kategorilerinin yer edinmesi gerekmektedir. Ayrıca, Erkan’a göre; “Göçün anlaşılmasında iç göç olgusunun temel alınması, göç türlerinin ayrımının yapılmasını ve iç göçün günümüz toplumlarında ağırlık merkezi olmasına neden oluşturmaktadır” (Erkan, 2004:135). Dış göç ise uzun süre kalmak, çalışmak ve yerleşmek için bir ülkeden diğerine yapılan nüfus hareketleridir (Özer, 2004:11).

Göç konusu bireyin tercihi dikkate alınarak gönüllü ve zorunlu göç olmak üzere iki açıdan değerlendirilebilir (Fichter, 1990:142). Buna göre, gönüllü göç insanların kendi istekleri ve beklentileri doğrultusunda, bir kentten diğerine ya da bölgeye olan yer değiştirmedir (Özkalp, 1990:211). Erkan ve Bağlı (Erkan ve Bağlı, 2005:109)’ya göre: “Gönüllü göçün özelliği bireyin isteğine bağlı olmasıdır; fakat bu isteği yaratan, genellikle göç edilen yerdeki ekonomik ve sosyal koşulların zorlamasıdır”. Diğer bir ifade ile gerek göç alan yerin çekiciliği ve gerekse göç veren yerin iticiliği gönüllü göçte önemli bir unsur olmaktadır.

Zorunlu göç ise, bireyin özgün yaşam alanından (habitatından) zorunlu ve elinde olmayan nedenlerle kopmak durumunda bırakılmasıdır (Gürrel, 2001:141). Başka bir deyişle zorunlu göç, bireylerin iradesi dışında çeşitli kuvvetlerin etkisi ve zorlaması sonucunda gerçekleşmektedir. Zorunlu göç kavramını 'yerinden olma' ve 'yerinden edilme' şeklinde iki alt gruba ayırarak, kavramı daha belirgin hale getirebiliriz. Yerinden olma kavramı, Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan "Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler" metninde belirtildiği üzere iç savaş ve çatışmaların, doğal afetlerin ve kalkınma planlarının sonucunda gerçekleşen yer değiştirmeler olarak tanımlanırken, yerinden edilme kavramı, sadece iç savaş ve çatışmalardan doğan ve kişilerin neden olduğu istem dışı göç olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlar ışığında 1984-1999 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden diğer bölgelere yaşanan yoğun göçün, yerinden edilme kavramı çerçevesinde tanımlanması mümkündür (Ünalın, 2006:25).

Türkiye'de Göç

Türkiye'de göç olgusunun tarihi, Osmanlı İmparatorluğuna dek geriye götürülebilir. Karpat'ın ifade ettiği gibi, "Aslında, Türkiye ve Osmanlı devleti tarihinin bir göç tarihi olduğu öne sürülebilir. Onbeşinci yüzyıldan onyedinci yüzyıla kadar Osmanlı hükümeti yeni fethedilmiş topraklar üzerinde koloni oluşturmak, toprağı işlemek ve vergi gelirlerini arttırmak amacıyla aşiretleri Balkanlara ve Anadolu'ya yerleştirdi. Osmanlı devleti onsekizinci yüzyılda, özellikle Rusya ve Avusturya'ya ve ondokuzuncu yüzyılda yeni oluşmuş Balkan devletlerine toprak kaybetmeye başlayınca, büyük sayıda Müslüman ve Türk modern Türkiye'nin elinde bulunan topraklara göç edip yerleşti" (Karpat, 2003:91). Osmanlı döneminde göç hareketi başta yeni fethedilen yerlere Türk nüfusun zorunlu yer-

leştirilmesi olarak görülmüştür. Sonraki dönemde ise bu fethedilen bölgelerin kaybedilmesi ile oraya yerleştirilen Türk nüfusunun geri dönüş hareketi olarak kendini göstermiştir. Aynı zamanda Osmanlı döneminde yaşanan göç hareketlerinin çoğunluğunun dış göç olduğu söylenebilir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Balkan ülkelerinden yoğun bir göç yaşanmış bu göç Cumhuriyet'in ilk yıllarında da tekrarlanmıştır. Karpat 1783 ile 1913 yılları arasında yaklaşık 6 milyon kişinin göç ettiğini belirtir. 1923 sonrası ise nüfus mübadelesi anlaşmaları ile yaklaşık 1.5 milyon insanın Türkiye'ye Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya vb. ülkelerden geri dönüş gerçekleştirdiğini bildirir. Ona göre, 1923 sonrası nüfus mübadelesi şeklinde gerçekleştirilen göçlerde Türkiye'ye geri dönüş yapan nüfusun, giden Rum, Ermeni ve Bulgarların köylere yerleştirilmesi özümseme sürecine katkıda bulunmuştur (Karpat, 2003:92-93). Buna ek olarak Osmanlı döneminde egemen olan toprak sistemi yani tımar sistemi sebebiyle köylü toprağına bağlı kalmıştır. Dolayısıyla iç göç hareketliliği sınırlı ölçüde olmuştur.

Cumhuriyet Türkiye'sinde göç olgusu ise 1950 sonrası dönemde hız kazanmıştır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi Cumhuriyetin kurulması ile birlikte mübadele çerçevesinde bir dış göç yaşanmıştır. İçduygu, Lozan Antlaşması çerçevesinde yaklaşık bir milyon Yunan halkının Türkiye'den göç ettiğini söylemekte ve 1923-1925 yılları arasında yaşanan göçü 1927 sayımlarındaki istatistiksel veriler kapsamında açıklamaktadır. "...1927 sayımında ülkedeki 13,6 milyon kişiden 11,8 milyonu anadillerini Türkçe, 1,2 milyonu Kürtçe, 134 bin kişi Arapça, 120 bin kişi Yunanca, 96 bin kişi Çerkezce, 69 bin İbranice, 65 bin kişi Ermenice, 20 bin kişi Bulgarca, ve geri kalan yaklaşık 163 bin kişi de başka diller olarak bildirişlerdir. 1914'te yalnızca İstanbul'da 75 bin kadar Ermeni ve 55 bin Musevi olduğu düşünülürse, Ermeni ve Musevilerin de -bir kısmının

Birinci Dünya Savaşı sonrası ile 1923 arası dönemde ayrıldıkları varsayılsa bile- Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir dış göçün yaşandığı ileri sürülebilir" (İçduygu (1), 1999:254). Kısaca Birinci Dünya Savaşı sonrası ile 1925 yılları arasında mübadele çerçevesinde Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında yoğun bir dış göç dalgası yaşanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında mübadele ile gerçekleşen dış göçün aksine iç göç durağan bir yapı göstermektedir. Akşit (1998:22)'e göre, "...Türkiye'de ve büyük modernleşme geçirmiş Batı Avrupa ve onun uzantıları dışındaki birçok ülkede yirminci yüzyıldan önce ve hatta 1950'lerden önce sorun, (göçerliği, doğal afetler ve siyasal çatışmalar sonucu ortaya çıkan zorunlu göçleri, angarya etmek için gerekli olan zorunlu göçleri, dönemsel ve mevsimsel göçleri bir tarafa bırakırsak) hızlı göç ve gecekondulaşma değil, tam tersine köylülükten, aşiretten ve topraktan kopmama, yani göç etmeme durumu olmuştur". Türkiye'de göç hareketinin yoğun olarak yaşandığı dönem 1950 sonrası dönem olarak gösterilmektedir. "Köylerden kentlere doğru göçün başladığı, doruklarına ulaştığı ve sonra yavaşladığı dönem, 1950-1985 arasındaki 35 yıldır. Köyden kente net içgöç 1945-1950 arasında 214.000 iken, 1950-1955 arasında 904.000'e çıkmıştır" (Akşit, 1998:25). Bunun nedeni İkinci Dünya Savaşı Sonrası gerek dünya ekseninde gerekse ülke içerisinde gerçekleşen ekonomik gelişmelerdir. Savaş sonrası Amerika'nın Marshall yardımları sonucu köylerde gerçekleşen makineleşme ve kentlerde sanayinin artışı göç hareketlerini hızlandırmıştır. Doğal olarak göç hareketinin yönü köyden kente doğru olmuştur. Diğer bir ifadeyle, gerek köylerin iticiliği gerekse kentlerin çekiciliğinin ekonomik gelişmelerle birlikte artması, 1950 sonrası böyle bir göç hareketliliğini doğurmuştur.

1950-55 döneminde daha çok köyün itici unsurları nedeniyle göç hareketliliği yaşanmaktaydı.

Ancak, 60 sonrası dönemde daha çok kentlerin sanayileşmesi ile birlikte çekici niteliklerinin artmasının göç hareketliliğinin nedeni olduğu söylenebilir. "Sanayileşme, 1963'ten sonra yapısal değişimler yaratan ve kırsal göçü daha da kamçılıyıp ona yeni bir yön veren temel etken olarak ortaya çıktı" (Karpaz, 2003:107). Bir başka ifadeyle, 1960-80 arası dönemde artan sanayileşme göç hareketlerinin başat faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

1970 sonrası yaşanan önemli bir gelişme de, göç olgusunun şekil değiştirmesinde görülmüştür. 1970 öncesi kırdan kente doğru bir yön izleyen göç hareketleri, 70'lerin sonları ve 80'li yıllarda kent-kent yönünü izlemeye başlamıştır. "...1960 ve 1970'lerde kır-kent göçü başat göç türü iken, 1970'lerin sonunu izleyerek kent-kent göçü en belli başlı göç türü olmaya başlamıştır" (İçduygu (1), 1999:252). Peker (1999:297)'e göre bu değişimin beş önemli nedeni vardır;

- Eğitim örgütlenmesinin kentsel yerleşmelerde yaygınlaştırılması; kasaba-köy türü yerleşmelerdeki nüfusun eğitim talebinin artması; kentlerde eğitime ulaşmanın kolaylaşması, ailenin eğitim harcamalarının azalması, giderek tüm çocuklar için eğitim kurumunun yararlanılabilir hale gelmesi,
- Kamunun ekonomi politikaları ve yatırımı düzenleyici önlemleri nedeniyle köyle birkaç büyük kent arasında ara engellerin oluşması ve aşamalı göçün başlaması,
- Türkiye'de göç veren bölgelerdeki kentsel yapıların kırsal özellik taşıması,
- 1960'lı yıllarda başlayan dışgöçe katılanların tasarruflarının başlangıçta kalkış noktasına yönelmesi; ancak zaman içinde, bunların hem tasarruflarını daha iyi değerlendirmek, hem de çocuklarını daha iyi yetiştirmek için aşamalı göçe katılmaları,

e) Az nüfuslu kentsel yerleşmelerdeki sermaye sahiplerinin, bu mekândaki paranın dönüş hızının yetersiz kalması nedeniyle, bir üst denetim merkezindeki olanakları değerlendirme arzusu ile kent-kent göçüne katılmaları”.

Bir diğer ifade ile kentler arasındaki ekonomik farklılıkların artması ve sanayinin İstanbul ve İzmir gibi Batı şehirlerinde yoğunlaşmaya başlaması, kent-kent göçünü yoğunlaştırmıştır.

1990'lı yıllarda ise, küreselleşme süreci sonucunda iletişim ve ulaşımın artması ve süreklilik kazanması ile birlikte göç hareketleri büyük bir ivme kazanmıştır. “1980’li ve 1990’lı yıllar ülkede toplumsal oluşumun, ekonomik serbest piyasa ekonomisi, özelleştirme gibi hedeflerle yeniden örgütlenmeye çalışmasına tanık oldu. Bu arada modernleşmenin “küreselleşme” adı verilen süreçle algılanır oluşu, Türkiye’nin bir yanda uluslar arası düzeyde diğer yandan ise ulusal düzeyde yeni sorsunsel alanları ile karşılaşmasını gündeme getirdi. “İletici” etkenlerle açıklanan göç örüntüsü daha çok bu dönemde belirginleşti. İletişim ve ulaşım koşullarının gelişimindeki süreklilik, bireysel yaşamın toplumsal yaşam karşısında öne çıkması ve sivil toplumun önem kazanması ile insanların toplumsal hareketliliği daha da arttı. Diğer yandan, bu dönemde Türkiye’de iç göç, siyasi nedenlerin de katkısıyla giderek daha da yoğunlaştı: Zorunlu ve gönüllü göç ayrımı da bu yoğunluğun bir parçası oldu” (İçduygu (1) 1999:253).

Sonuç olarak, “Türkiye’de 1945-50 döneminden günümüze kadar olan içgöçleri ve kentleşme olgusunu tiplendirdiğimizde, karşımıza iki örüntü çıkmaktadır. İlk örüntü; ulusal kalkınmacı politikanın yerine liberal düşüncenin egemen olmaya çalıştığı, fakat kamunun öncülüğünün sürdüğü 1950-80 dönemindeki, göçlerin varış noktasının hâkim kentlere yöneldiği kır-kent göçü tipidir. İkinci örüntü ise, kamunun üretimden vazgeçmesi, küçültülmesi

(özelleştirme) gibi fikirlerin öncülüğünde ekonomik liberalizme geçiş ve ekonominin uluslararası nitelik kazanma sürecinde yaşanan kent-kent arası göçler ile hâkim kentlerin büyük kentlere dönüşmesinin yanı sıra, bölge çekim merkezlerinin oluşma sürecidir” (Peker, 1999:295).

1950 sonrası kırdan kente yaşanan yoğun göçün en önemli nedenlerinden biri, bölgeler arası gelişmişlik farkıdır. Fakat son 20 yıl içerisinde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da silahlı çatışmalar nedeniyle çok sayıda köy ve mezra boşalmış veya boşaltılmıştır. Bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farkını azaltmak ve bunun sonucunda da göç hareketlerini belli ölçüde bölge içinde kontrol etmek için geliştirilen ve Türkiye’nin en önemli kalkınma projesi olan GAP sebebiyle de yer değiştirmiş nüfus bulunmaktadır (Ünalın vd. 2006:71).

Göç konusunda TBMM Araştırma Komisyonu’nun 1998 tarihli raporu, silahlı çatışmalar sebebiyle yaşanan göçün nedenlerini şu şekilde belirlemiştir (Ünalın vd. 2006:69):

- Mera yasağı ve operasyon/çatışma ortamı yüzünden hayvancılık ve tarımın çökmesi; korucu olan köylere PKK tarafından baskı uygulanması; güvenlik güçlerinin koruculuğu kabul etmeyen köylere kuşkuyla yaklaşarak askeri operasyonları bu köylerde yoğunlaştırması
- PKK’nın koruculuğu kabul eden bazı köy ve mezraları boşaltması
- Koruculuğu reddeden, güvenliği sağlanamayan veya PKK’ya yardım ettiği düşünülen köylerin güvenlik birimlerince boşaltılması.

Aynı raporda, bu yer değiştirmeler sonucunda OHAL kapsamındaki ve mücavir alandaki iller ile bazı çevre illerde 1997 yılı itibarıyla göç edenlerin sayısının 378.335 olduğu belirtilmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından KDRP kapsamında açıklanan

verilere göre ise bu sayı 358.335 kişidir. Uluslararası kuruluşlar ile yerli ve yabancı STK'lar ise 1 ile 3-4 milyon arasında bir rakam dile getirmektedir ki bu sayı 20 yıllık süre içerisinde bölgedeki çatışmalardan etkilenen tüm nüfusu belirtmek için kullanılmaktadır (Ünalın vd. 2006:71).

Güneydoğu Anadolu Projesi

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek bu bölgede yaşayan insanların gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgeler arasındaki farklılıkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan geniş kapsamlı bir projedir. Projenin uygulandığı bölgede Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak olmak üzere dokuz il yer almaktadır. GAP Bölgesi alan ve nüfus açısından ülkemizin yaklaşık % 10'luk bir bölümüne tekabül etmektedir. Bununla birlikte ülke genelinde ekonomik olarak sulanabilir toplam alanın % 20'sine sahiptir ve Fırat ve Dicle nehirleri birlikte Türkiye'nin toplam su potansiyelinin % 28'ini oluşturmaktadır (gap.gov.tr).

Güneydoğu Anadolu Projesi, başlangıçta Bölge'nin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak ele alınmış ve bu kapsamda Fırat ve Dicle nehir havzalarında sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinin toplamı olarak planlanmıştır. Bu projelerle 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.82 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımı öngörülmüştür. 1989 yılında GAP Master Planı'nın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan GAP entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür. Daha sonra dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak Güneydoğu Anadolu Projesi uygulamalarında da sürdürülebilir kalkınma felsefesi benimsenmiş ve bu çerçevede insani

gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkeleri temel alınmıştır. GAP'ın tamamlanmasıyla; 1.82 milyon ha alanın sulanması, yılda 27 milyar kilovat-saat elektrik üretimi, kişi başına gelirden % 209 artış ve 3.8 milyon kişiye istihdam olanağı hedeflenmiştir. GAP Bölgesi'nde 2008 yılının Ocak ayı itibarıyla 272 bin 972 hektar tarım arazisi sulamaya açılırken, 99 bin 518 hektar alanda halen sulama şebekesi inşaatıyla ilgili çalışmalar devam etmektedir. Sulama yatırımlarının fiziki gerçekleşmesinin yüzde 16 civarında kaydedildiği GAP'ta, 1995 yılından itibaren sulamanın başladığı Şanlıurfa ve Harran ovalarındaki 30 bin hektar alanda, sulama öncesi kişi başına katma değer 596 dolarken, sulama sonrası yaklaşık 900 dolara kadar yükselmiştir.

Master Plan öngörülerini doğrultusunda belirlenen GAP kamu yatırımları finansman ihtiyacı 2008 yılı fiyatlarıyla toplam 41 milyar YTL düzeyindedir. 2007 yılı sonuna kadar tahmini olarak 25.6 milyar YTL harcama yapılmış ve nakdi gerçekleşme % 62.2 düzeyine ulaşmıştır. GAP sulama yatırımlarının fiziki gerçekleşmesi 2006 yılı itibarıyla % 15'tir. Bölge'nin sulu tarıma açılması ile beraber sanayide önemli gelişmeler meydana gelmiş; sanayi tesisleri sayısı iki katına çıkmıştır. Türkiye devlet ve il yolu şebekesinin % 9.2'si, köy yolları şebekesinin % 10.1'i Bölge'dedir ve Bölge'deki köylerin % 98'i anayol ağına bağlanmış durumdadır (GAP Master Planı, 1989).

1989 GAP Master Planı'nın hazırlanmasından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana gelmiş ve plan hedeflerinden önemli ölçüde sapmıştır. Bunun üzerine 2002 yılında projenin amaçları revize edilerek GAP Bölge Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Planın ana amaçları şöyle belirlenmiştir (GAP Bölge Kalkınma Planı, 2002):

1. Sulama yatırımlarının tamamlanması
2. Sağlık ve eğitim göstergelerinin ülke ortalamalarına getirilmesi

3. Bölge doğal kaynaklarının korunması
4. İnsani gelişmeye yönelik uygulamaların programlanması
5. Kentlerin nüfus emme kapasitelerinin artırılması

Görüldüğü gibi GAP'ın tarım dışı alanlardaki tamamlanma oranı istenen düzeye yakın olmasına rağmen, tarım ve sulama alanındaki tamamlanma oranı yetersiz düzeydedir. Fakat bölgede kırsal kesimden göçün ekonomik sebeplerinden en önemlisi, GAP'ın çözmeyi hedeflediği yetersiz sulama değildir. Sorun, tarım arazilerinin eşit olmayan dağılımından kaynaklanmaktadır. Özellikle miras yoluyla parçalanmış arazilerin büyüklüğü belli bir miktarın altına düştüğünde, ekonomik kazancı, toprağın işlenmesi için yapılan harcamaları dahi karşılamaya yetmeyecek düzeye inmektedir. Bu durumda kişilere yaşadıkları yeri terk ederek göç etmek dışında seçenek kalmamaktadır.

GAP Bölgesi'nde Nüfus Hareketleri

GAP bir bölgesel kalkınma projesi olmakla birlikte asıl ve temel etkisi kırsal-tarımsal ekonomi ve yaşam biçimleri üzerinde olacaktır; özellikle, büyük ölçekli sulama projeleri aracılığıyla kırsal haneleri, işletmeleri ve tarımsal üretim biçim ve teknolojilerini etkileyecektir. Bunun yanında kuşkusuz GAP kent merkezleri üzerinde de önemli etkilerde bulunacaktır (Akşit ve Akçay, 1999:323).

“GAP bölgesi kapsamında çok yoğun ve çok yönlü bir göç olgusu ile karşı karşıyayız. Makro düzeyde bakıldığında ortaya çıkan durum şudur: 1970-75 ve 1975-80 dönemlerinde, kentsel nüfusu Türkiye kent ortalamasının üzerinde artan bölge kentlerinde, büyüme köyden kente göçten kaynaklanmakta olup, bölge dışında göç de sürmektedir. Bölgedeki kentsel nüfus oranı 1980-85 ve 1985-90 dönemlerinde ülke kentsel nüfus oranlarında biraz gerisine düşmüştür. Ancak bölge illerinin

net göç oranları, 1965-70 döneminde Gaziantep hariç, dış göç ağırlıklıdır” (Akşit, 1999:324-325). Akşit bu belirlemesinin ardından yapmış olduğu anket çalışmasının sonuçlarında GAP projesinin faydalı olmadığı yönünde sonuçlar çıktığını, buna karşın çözüm önerisi sorularına verilen cevaplarda halkın GAP ile paralel düşünceler içinde olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle projenin başarılı olabilmesi için devamlılığının önemine dikkat çekmektedir. İçduygu (1998 (2):223) GAP projesinin bölge göç hareketini önlemede yetersiz kaldığını dile getirmektedir.

Tabloda Türkiye İstatistik Kurumu'nun İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması 1. düzey bölgelere göre yıllık nüfus artış hızları görülmektedir. Bu sınıflandırmaya göre Türkiye'de nüfus artış hızının en yüksek olduğu bölge binde 22,1 ile Akdeniz Bölgesidir. Bunu binde 18,5 ile Batı Anadolu, 18,3 ile Doğu Marmara takip etmektedir. Tek bölge olarak sınıflandırılan İstanbul'da ise oran binde 17'dir. Nüfus artış hızının yüksek olduğu bu bölgelerin ortak özelliği, Türkiye'nin sosyo-ekonomik olarak en gelişmiş bölgeleri olmalarıdır. Tabloda da görüldüğü gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de nüfus artış hızı binde 15,1 ile yüksek bir orandadır. Nüfus artış hızının yüksek olduğu diğer bölgelerin nüfusu göç ile artarken, Güneydoğu Anadolu Bölgesi bölge dışından çok az göç almakta ve bölge dışına göç vermektedir. Bu artışın nedeni bölgedeki yüksek doğurganlık oranıyla açıklanabilir.

Türkiye'de kaba doğum hızı 2009 yılında binde 17,8'dir. Kaba doğum hızının en yüksek olduğu bölge binde 27,4 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, en düşük olduğu bölge ise binde 11,6 ile Batı Marmara bölgesidir. Diğer bir deyişle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kaba doğum hızı Batı Marmara Bölgesi'nden 2,4 kat daha fazladır (tuik.gov.tr).

Tablo 1. Türkiye’de 2009 Yılı Bölgeler Bazında Yıllık Nüfus Artış Hızı

BÖLGE KODU	BÖLGE ADI	Yıllık nüfus artış hızı (binde)
TR1	İstanbul	17,02
TR2	Batı Marmara	7,17
TR3	Ege	14
TR4	Doğu Marmara	18,36
TR5	Batı Anadolu	18,56
TR6	Akdeniz	22,1
TR7	Orta Anadolu	10,2
TR8	Batı Karadeniz	7,62
TR9	Doğu Karadeniz	7,64
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	-1,73
TRB	Ortadoğu Anadolu	5,61
TRC	Güneydoğu Anadolu	15,14

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo 2. 2008-2009 Döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Diğer Bölgelere Verdiği Göç

	Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin diğer bölgelere verdiği göç
İstanbul	44,825
Batı Marmara	5,166
Ege	20,671
Doğu Marmara	10,662
Batı Anadolu	14,587
Akdeniz	45,292
Orta Anadolu	5,727
Batı Karadeniz	4,693
Doğu Karadeniz	2,495
Kuzeydoğu Anadolu	3,893
Ortadoğu Anadolu	13,899
TOPLAM	171,910

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin son iki yılda bölge dışına verdiği göç miktarına baktığımızda, birinci sırada 45,292 kişi ile Akdeniz Bölgesi'ni görmekteyiz. Bu sonuç, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1970'lerde Adana, Mersin, Antalya yöresine önce mevsimlik işçi olarak başlayan, daha sonra ise kalıcı yerleşmeye dönüşen göç hareketinin, azalmakla birlikte halen bu bölgeye doğru

devam ettiğini göstermektedir. Bölgeden en çok göç alan ikinci bölge 44,825 kişi ile İstanbul'dur. Üçüncü sırada 20,671 ile Ege Bölgesi, 4. sırada ise 13,899 kişi ile Ortadoğu Anadolu Bölgesi gelmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bu dönemde verdiği toplam göç miktarına baktığımızda rakamın 171,910 kişi olduğunu görmekteyiz.

Tablo 3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki İllerde Nüfusa Kayıtlı Olup Bölge Dışındaki İllerde İkamet Eden Nüfus Sayısı

İkamet edilen il	Nüfusa Kayıtlı Olunan İl									
	Adıyaman	Diyarbakır	Gaziantep	Mardin	Siirt	Şanlıurfa	Batman	Şırnak	Kilis	TOPLAM
İstanbul	136,831	153,904	67,057	161,861	175,077	90,478	101,169	24,480	33,624	944,481
Adana	45,232	56,661	20,440	75,655	33,650	80,417	13,366	15,922	5,080	346,423
İzmir	7,748	59,024	12,240	121,464	7,531	35,616	12,455	3,905	3,094	263,077
Mersin	39,085	51,501	18,714	34,850	30,796	51,712	7,979	17,885	3,982	256,504
Antalya	9,314	24,870	16,100	13,582	5,149	16,315	17,084	5,454	2,815	110,683
Ankara	7,556	19,598	15,031	15,966	7,876	16,740	4,472	2,693	4,944	94,876
Bursa	3,007	24,969	5,302	11,192	8,122	8,833	3,377	1,919	1,458	68,179
Hatay	2,740	11,637	16,070	10,040	1,867	15,006	2,075	1,104	5,791	66,330
Malatya	38,836	2,685	1,258	784	402	2,137	1,043	154	283	47,582
Manisa	917	8,836	1,013	10,815	7,006	3,210	4,730	2,608	265	39,400
Aydın	2,985	5,793	1,830	3,271	8,728	4,441	4,289	932	473	32,742
Kocaeli	1,823	7,871	3,652	5,973	4,193	4,236	2,238	1,509	1,159	32,654
TOPLAM	296,074	427,349	178,707	465,453	290,397	329,141	174,277	78,565	62,968	2,302,931

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerde nüfusa kayıtlı olup bölge dışındaki illerde ikamet eden nüfusu incelediğimizde bu rakamlar, bölge dışına olan göç miktarını da göstermektedir. 2008 yılı rakamlarına göre İstanbul'da 944,481 kişi Güneydoğu Anadolu Bölgesi nüfusuna kayıtlıdır. Bu sayı Türkiye'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi doğumlu olanların bölge dışında en çok yaşadığı ilin İstanbul olduğunu göstermektedir. Bu rakamlar Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin nüfusunun önemli bir kısmının Kürt kökenli olduğu düşünüldüğünde, İstanbul'un "Türkiye'nin en büyük Kürt şehri" olduğu tezini doğrulamaktadır. Bölge nüfusuna kayıtlı olup İstanbul'da ikamet edenlerin dağılımına baktığımızda en yüksek rakam 175,077 kişi ile Siirt iline aittir. Daha sonra ise 161,861 kişi ile Mardin, 153,904 kişi ile Diyarbakır ve 136,831 kişi ile Adıyaman gelmektedir.

Adana'nın da 346,423 kişi ile İstanbul'dan sonra Güneydoğu Anadolu Bölgesi doğumlu olanların en çok yaşadığı ikinci il olduğu tabloda görülmektedir. Adana'da Şanlıurfa ili nüfusuna kayıtlı 80,417 kişi, Mardin iline kayıtlı 75,655 kişi, Diyarbakır iline kayıtlı 56,661 kişi bulunmaktadır. İzmir, 263,077 kişi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi doğumlu olanların en çok yaşadığı üçüncü ildir. İzmir'de Mardin iline kayıtlı

121,464 kişi, Diyarbakır iline kayıtlı 59,024 kişi bulunmaktadır. Mersin ilinde Şanlıurfa iline kayıtlı 51,712 kişi, Diyarbakır iline kayıtlı 51,501 kişi bulunmaktadır.

Tablo 3'te de görüldüğü gibi, Türkiye'de Güneydoğu Anadolu Bölgesi kökenli 30,000 üzeri kişinin ikamet ettiği 12 il bulunmaktadır. Bu illerdeki Güneydoğu Anadolu Bölgesi nüfusuna kayıtlı kişilerin toplam sayısı 2,302,931'dir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden bu 12 ile en çok göç veren iller tabloda da anlaşılacağı gibi sırasıyla 465,453 kişi ile Mardin, 427,349 kişi ile Diyarbakır ve 329,141 kişi ile Şanlıurfa'dır.

Bölge İçi Göç

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi, bölge dışına önemli oranda göç vermektedir. Fakat önce GAP'ın etkisiyle özellikle 1990-1995 yılları arasında, zorunlu göç olarak adlandırılan köy boşaltmaları nedeniyle bölge içi göç hareketleri de hızlanmıştır. Bu yıllardaki göçün yönüne baktığımızda bölgenin en büyük kenti olan Gaziantep'in bölgenin diğer illerinden önemli ölçüde göç aldığı görülmektedir. Gaziantep eskiden beri bölgenin en gelişmiş sanayi kentidir. Gaziantep GAP'ın merkezinde yer almamakla birlikte, projeden en çok yararlanan il olmuştur.

Tablo 4. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Nüfusa Kayıtlı Olduğu İl Dışında Yaşayanların Sayısı

	GAB illerinden alınan göç miktarı
Gaziantep	332,016
Diyarbakır	113,339
Batman	66,932
Şanlıurfa	47,429
Mardin	37,748
Şırnak	15,413
Siirt	13,907
Adıyaman	9,199
Kilis	6,380
TOPLAM	642,363

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir

Tablo 4'te de görüldüğü gibi 332,016 kişi bölgenin diğer illerinde nüfusa kayıtlı olup Gaziantep'te yaşamaktadır. Gaziantep'i 113,339 kişi ile Diyarbakır izlemektedir. Bu rakamlar bölge içinde en çok

göç alan iki ilin Gaziantep ve Diyarbakır olduğunu göstermektedir.

Tablo 5'te bölge illeri arasındaki göç hareketi görülmektedir.

Tablo 5. Güneydoğu Anadolu Bölgesi İçinde Göç Hareketi

İkamet edilen il	Nüfusa Kayıtlı Olunan İl								
	Adıyaman	Diyarbakır	Gaziantep	Mardin	Siirt	Şanlıurfa	Batman	Şırnak	Kilis
Adıyaman	553,949	902	2,603	387	221	4,209	461	183	233
Diyarbakır	1,663	1,276,462	1,952	68,354	4,684	20,342	13,600	2,356	388
Gaziantep	48,313	3,940	1,137,688	6,122	11,932	172,976	1,647	7,039	80,047
Mardin	673	4,868	1,064	684,181	1,160	4,497	7,416	17,851	219
Siirt	406	1,354	546	824	263,141	579	5,254	4,844	100
Şanlıurfa	7,715	8,394	4,734	23,949	465	1,489,754	960	614	598
Batman	415	24,701	506	13,226	24,057	565	400,168	3,384	78
Şırnak	646	1,503	1,041	4,702	5,028	1,201	1,041	377,141	251
Kilis	322	142	4,828	139	44	801	74	30	107,522

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir

Bir önceki tabloda değinilen bölge içi göç hareketinin ayrıntıları tablo 5'te açıkça görülmektedir. Bölge içinde Gaziantep en çok göçü 172,976 kişi ile Şanlıurfa'dan, 80,047 kişi ile Kilis'ten, 48,313 kişi ile Adıyaman'dan almıştır. Kilis'ten Gaziantep'e göçün yüksek olması, Gaziantep'in

eski ilçesi olmasıyla açıklanabilir. Diyarbakır ise en yüksek göçü 68,354 kişi ile Mardin'den, 20,342 kişi ile Şanlıurfa'dan ve 13,600 kişi ile Batman'dan almıştır. Bölge içi göç hareketlerinde dikkat çeken diğer noktalar Şanlıurfa'nın Mardin'den, Batman'ın ise Siirt'ten göç almasıdır.

Tablo 6. Güneydoğu Anadolu Bölgesi İçinde Nüfusa Kayıtlı Olduğu İl Dışında Yaşayanların Sayısı

	GAB'nin diğer illerine göç etmiş olanlar
Şanlıurfa	205,170
Mardin	117,703
Kilis	81,914
Adıyaman	60,153
Siirt	47,591
Diyarbakır	45,804
Şırnak	36,301
Batman	30,453
Gaziantep	17,274
TOPLAM	642,363

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kendi içindeki göç hareketleri tablo 6'da görülmektedir. Buna göre 205,170 kişi Şanlıurfa nüfusuna kayıtlı olup bölgenin diğer illerinde yaşamaktadır. Bunu 117,703 kişi ile Mardin, 81,914 kişi ile Kilis, 60,153 kişi ile Adıyaman izlemektedir. Gaziantep doğumlu olup bölgenin diğer illerinde yaşayanların sayısı 17,274'tür. Bu rakam Gaziantep'in göç veren değil, göç alan bir il olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyanın her yerinde ve tarihin her döneminde doğal ve toplumsal kaynakların eşit olmayan dağılımı ekonomik ve toplumsal gelişmenin de dengesiz olmasına neden olmaktadır. Türkiye'de de bölgeler ve iller arası ekonomik ve toplumsal eşitsizlik ileri boyutlara ulaşmıştır. Türkiye'de bölgeler

arası eşitsizlikten en çok etkilenen bölgeler Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Devlet Planlama Teşkilatının (DPT) verilerine göre sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında en sondaki iller Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin illeridir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki bu az gelişmişliğin kökeninde, değişime dirençli olan geleneksel yapı bulunmaktadır. Bu yapıyı değiştirmek için uygulamaya konan GAP'ın, bir değişim eğilimi yaratmakla birlikte, bugün gelinen düzeyde istenen sonucu yaratmadığı söylenebilir. Bu başarısızlıkta proje yatırımlarında sektörlerin öncelik sıralaması da etkili olmuştur. Bölgenin toplumsal yapısını değiştirmede en önemli rolü oynayacak olan tarım alanındaki tamamlanma oranının %20 'lerin altında olması, istenilen sonuçlara ulaşılamamasının en önemli nedenidir.

Bölgedeki nüfus hareketlerine baktığımızda, bölgenin Türkiye'nin gelişmiş bölgeleriyle arasındaki gelişmişlik farkının açıkça ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye'de Doğu Anadolu Bölgesi ve Doğu Karadeniz bölgesiyle birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesi de önemli ölçüde göç vermektedir. Bölgenin dışarıya göç vermesine rağmen bölgedeki nüfus artış hızının binde 15 gibi yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir. Bu da bölgedeki doğurganlık oranının Türkiye'nin gelişmiş bölgelerinin oranının iki katından fazla olmasıyla açıklanabilir.

Bölge dışına göç hareketinin yüksek olmasının en önemli nedenlerinden biri de bölgedeki çatışmalar nedeniyle 1990-1995 yılları arasında ortaya çıkan zorunlu göç olgusudur. 2000'li yıllardan itibaren yerinden edilene yönelik geriye dönüş projeleri uygulanmaya başlanmış fakat istenilen ölçüde geri dönüş gerçekleşmemiştir. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır.

Yerinden edilme nedeniyle ve ekonomik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan göç hareketinin, bölgeye yapılan büyük yatırımlara ve Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tamamlanma durumundaki gelişmelere rağmen artarak devam etmesinin nedenini anlayabilmek için, göç sonrası bireylerin ve göç edilen bölgelerin durumunu incelemek gereklidir. Silahlı çatışmaların yoğunlaştığı dönemlerde sadece kırsal alanda değil, bazı ilçe merkezlerinde de yerinden edilme yaşanmıştır. Diyarbakır'ın Lice, Kulp ve Hani ilçelerinde yaşayan bireyler, can güvenliklerinin kalmadığı düşüncesiyle il merkezlerine ya da batıdaki illere göç etmiştir (Yükseker, 2006:148).

Geri dönüş isteğinin, göç eden kişilerin kentteki sosyo-ekonomik durumuyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Kent ekonomisine ücretli emek ilişkisiyle bir şekilde eklenmiş aileler dönüş fikrine, kente ekonomik ve sosyal açıdan

tutunamayan ailelerden daha soğuk bakmaktadır. Ayrıca dönüş için köylerin elektrik, yol, su gibi altyapı hizmetlerine sahip olması da göç etmiş aileler için gereklilikler arasındadır. Bir diğer önemli sorun, özellikle yaşlılar dönüşü arzularken, kentten sosyal imkanlarıyla büyüyen jenerasyonun bunlardan vazgeçmek istememesidir. Kentlerdeki eğitim imkanları ve sosyal olanaklar genç nüfusun köye dönüş seçeneğine olumsuz bakmasına neden olmaktadır. Ek olarak zorunlu göç sırasında ailelerin neredeyse sahip oldukları herşeyi geride bırakmaları ve daha sonra bu taşınır ve taşınmaz malların diğer bireyler ve korucular tarafından sahiplenilmesi dönüşü olanaksız kılmaktadır (Yükseker, 2006:149).

2008 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre İstanbul ilinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri nüfusuna kayıtlı 944,481 kişi, Adana'da 346,423 kişi, İzmir'de 263,077 kişi bulunmaktadır. Türkiye'de 30,000'den fazla Güneydoğu Anadolu Bölgesi nüfusuna kayıtlı kişinin yaşadığı 12 il bulunmaktadır. Bu illerde Güneydoğu Anadolu Bölgesi kökenli 2,302,931 kişi yaşamaktadır. Bölge dışındaki illerde sırasıyla en çok Mardin, Diyarbakır ve Şanlıurfa nüfusuna kayıtlı olanlar yaşamaktadır. Bu rakamlar bölgenin dışarıya verdiği büyük göç oranını göstermektedir. GAP'a rağmen bölge dışına göç eğiliminin devam ettiği 2008-2009 yıllarını kapsayan göç rakamlarıyla anlaşılmaktadır. Bu iki yılda bölgeden başta Akdeniz bölgesine 45,292, İstanbul'a 44,825 kişi olmak üzere 171,910 kişi göç etmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bölge dışına göç ile birlikte bölge içerisinde de önemli bir göç hareketi gözlemlenmektedir. Örneğin Gaziantep'te yaşayan 332,016 kişi bölgedeki diğer illerin nüfusuna kayıtlıdır. Diyarbakır'daki bu sayı ise 113,339'dur. Gaziantep bölge içinde sırasıyla

Şanlıurfa, Kilis, Adıyaman başta olmak üzere bütün illerden göç almaktadır. Diyarbakır ise Mardin, Şanlıurfa ve Batman'dan göç almaktadır. Güney-

doğu Anadolu Projesi'ne rağmen bölge illerinden Mardin, Şırnak ve Siirt'ten bölge içi ve bölge dışına yoğun göç eğilimi devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akşit Bahattin, "İçgöçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış", iç., *Türkiye'de İçgöç*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- Akşit Bahattin ve Akçay A. Adnan, "GAP: Bir Kırsal Dönüşüm Projesi ve Tarımsal Sulama", iç., *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.
- Akşit Bahattin ve Akçay A. Adnan, "GAP Bölgesinde Nüfus Hareketleri", iç., *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.
- Çağlayan Savaş, "Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki", iç., Nurgün Oktik (der.), *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*, Yakın Kitabevi, İzmir 2008.
- DPT, *Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Master Planı*, Ankara 1989.
- Erder Sema, *Refah Toplumunda Getto*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.
- Erkan Rüstem, *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilimadamı Yayınları, Ankara 2004.
- Erkan Rüstem ve Bağlı Mazhar, "Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği", iç., *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 1, Haziran, s. 105-124, 2005.
- Fichter Joseph, *Sosyoloji Nedir*, Çev. Nilgün Çelebi, Selçuk Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1990.
- Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, *GAP Bölge Kalkınma Planı*, Ankara 2002.
- Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, *GAP Web Sitesi*, <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-in-hedefleri>, Erişim Tarihi: 15.3.2010.
- Gürel Sümer, "Türkiye'de Göç ve Bütünleşme Sorunsalı", iç., Firdevs Gümüüşçüoğlu (der.), *21. Yüzyılın Karşısında Kent ve İnsan*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2001.
- Hoşgör Şeref, "Türkiye'de Kandidatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunlar ve Yaklaşımlar", iç., *Türkiye'de İçgöç*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- İçduygu Ahmet ve Ünal Turgay (1), "Türkiye'de İçgöç: Sorunsal Alanları ve Araştırma", iç., *Türkiye'de İçgöç*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- İçduygu Ahmet, Sirkeci İbrahim, Aydın Gün İsmail (2), "Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketlerine Etkisi", iç., *Türkiye'de İçgöç*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.
- İçduygu Ahmet ve Sirkeci İbrahim (1), "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", iç., *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.

İçduygu Ahmet ve Sirkeci İbrahim (2), "Bir Ülke, Bir Aile ve Birçok Göç: Cumhuriyet Döneminde Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği", iç., *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.

Karpat Kemal H., *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*, Çev: Abdulkerim Sönmez, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

Özcan Yusuf Ziya, "İçgöçün Tanımı ve Verileri İle İlgili Bazı Sorunlar", iç., *Türkiye'de İçgöç*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

Özer İnan, *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa 2004.

Özkalp Enver, *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1990.

Peker Mümtaz, "Türkiye'de İçgöçün Değişen Yapısı", iç., *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.

Tekeli İlhan, "Türkiye'de İçgöç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi", iç., *Türkiye'de İçgöç*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

Türkiye İstatistik Araştırma Kurumu, *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Veritabanı*, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, Erişim Tarihi: 15.3.2010.

Ünal Turgay, "Türkiye'de İçgöç İlişkin Veri Kaynaklarının Değerlendirilmesi", iç., *Türkiye'de İçgöç*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998.

Ünal Turgay, "Ülke İçinde Yerinden Edilme Konusunda Dünyada Durum ve Eğilimler", iç., *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, TESEV Yayınları, İstanbul 2006.

Ünal Turgay, ÇELİK Ayşe Betül, KURBAN Dilek, "Türkiye'nin Yerinden Edilme Sorunu: Sorun, Mevzuat ve Uygulama", iç., *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, TESEV Yayınları, İstanbul 2006.

Yükseker Deniz, "Diyarbakır'da Yerinden Edilme Sorunu: Geri Dönüş, Kentsel Sorunlar ve Tazminat Yasası'nın Uygulamaları", iç., *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, TESEV Yayınları, İstanbul 2006.